

Передмова

Може видаватися дивним, якщо не провокативним, те, що епіграфом до цієї книжки взято цитату Путіна, та ще й з його звернення, у якому було оголошено про початок так званої спеціальної воєнної операції вранці 24 лютого 2022 року. Ця фраза вирвана з контексту, але якщо глянути на її зміст, то справді важко не погодитися — це банальний трюїзм.

Путін любить повторювати, що Україну створив Володимир Ленін: мовляв, саме він скомпонував її південно-східні межі, надав їй де-юре статус окремої республіки й номінальне право на вихід із СРСР, яким і вдалося скористатися в 1991 році. Путін замовчує той факт, що Ленін зробив це не з доброго серця чи якогось ефемерного українофільства, а тому, що намагався утримати завойовану країну, погасивши її незалежницький потенціал. Згодом Сталін удався до репресій і Голодомору, щоб цей результат закріпити.

Іронія історії полягає в тому, що років так за сто хтось із російських імперіалістів (якщо вони якимось дивом усе ще існуватимуть) зможе так само звинуватити Путіна в тому, що він зацементував українську ідентичність. Бо що він зробив, правду кажучи?

До 2014 року Україна хоч і мала політичну незалежність, але все ще перебувала в орбіті колишньої метрополії. Українська економіка була глибоко інтегрована з російською і сиділа на енергетичній голці Кремля. Український культурний простір та ЗМІ зазирали в рота багатшому

«старшому брату»: російські фільми, музика й література циркулювали Україною, як у себе вдома. Усі захоплювалися умовними Данілою Багровим, відморозками з «Брігади» й «Нерадіськрасівой», слухали умовних Баскова, Мішу Круга, Земфіру і Шнура, обмінювалися тими ж мемами про умовного «свідетеля з Фрязіно» чи «календарь і третье сентября»^{*}, сиділи в тих самих вконтакте, однокласніках і яндексах. У релігійній сфері теж домінувало московське православ'я.

Російська гегемонія в бізнесі, медіапросторі, культурній та релігійній сферах поступово перетравлювала все українське, і це влаштовувало більшість, окрім незначної соціальної групи, з якої бонтоном було підсміюватися. Якби цей вектор продовжували й надалі, то українська державність і культура повторили б сумну білоруську долю.

Відправною точкою для України став Євромайдан. І ні, йдеться не про саму революцію і зміну влади, а про реакцію «видатного стратега» Путіна. Якби він не поліз війною у 2014 році, а почекав, поки стабілізується нова влада, і тихо скупив би її своїми нафтогазовими мільярдами, то геть нічого не змінилося б — і він отримав би

* Примітка з надією на те, що хтось уже не знає цих російських культурних реалій: Даніла Багров — герой популярних фільмів Алексея Балабанова «Брат» (1997) і «Брат-2» (2000); «Бригада» — серіал Алексея Сидорова про бандитів (2002); «Не родись красивой» — російська адаптація романтичної колумбійської теленовели (2005–2006); Ніколай Басков — заслужений артист Росії (2001). У 2004 році отримав також звання народний артист України (позбавлений його 2024 року); Міхаїл Круг (1962–2002) — провідний співак у жанрі російського шансону; Земфіра (Рамазанова) — популярна російська співачка; Шнур — Сергей Шнуров, соліст гурту «Ленінград»; «Свідок з Фрязіна» — фотовірусний мем про росіянина, що у спортивному одязі прийшов на весілля; «Третье сентября» — пісня (1993) заслуженого артиста РФ Міхаїла Шуфутінського, цитати з якої стали джерелом мемів. — Тут і далі прим. авт., якщо не вказано іншого.

не лише Крим і Донбас, а всю країну. Але Путін учинив інакше, і цим запустив процеси відмежування України від колишньої імперії, перекресливши не тільки радянські здобутки, а й напрацювання часів нафтодоларового СНД.

У 2014 році Україна щойно заявила про намір вийти з економічної орбіти Кремля, але Путін обрав замість тутьського пряника чекістський батіг, завуальований проксі-війною. Уже тоді він міг помітити, що все це не ефективно, і в розрізі соціології тільки відштовхує Україну. Тоді ще можна було змінити стратегію, але у 2022 році він вирішив наступити на ті самі граблі, тільки з більшою амплітудою: не прикриваючися жодними «зельонімі челавечками» і «відпускниками, що скупилися у воєнторзі», піти ва-банк колонами під триколорами на столицю України. Але виявилось, що українці не те щоб дуже чекали на росіян. З квітами окупантів ніхто не зустрічав, а опір виявився затятішим за роздутий імідж «другої армії світу». Після цього Путін уже мав обмаль варіантів і знову обрав традиційний російський вектор — воювати на виснаження: кількістю, грошима, хитросплетеною мережею міжнародного впливу і ядерно-енергетичним шантажем.

Повномасштабна війна спонукала до кардинального відмежування України від російського імперіалізму. Ось кілька соціологічних цифр, які наочно демонструють, про що саме йдеться. За даними Центру Разумкова^{***}, станом на 2024 рік етнічними українцями вважало себе 95 % населення країни (у 2000 році таких було 73 %, майже п'ята частина населення тоді ідентифікувала себе росіянами)^{***}.

^{**} <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/identychnist-gromadian-ukrainy-tendentsii-zmin-cherven-2024r>

^{***} Звісно, дані за 2024 рік не враховують окупованих територій; також значна кількість людей покинула країну, але чіткі тренди простежуються навіть з урахуванням цих чинників.

У 2006 році лише 56 % респондентів зазначили, що належать до української культурної традиції (до російської — 11 %, до радянської — 16 %). У 2024 році цифри виявилися вже такими: українська культурна традиція — 76 %, російська — 0,5 %, радянська — 3,8 %.

У 2006 році українську мову назвали рідною 52 % респондентів, російську — 31 %, а 16 % зазначили дві рідні мови (українську і російську). У 2024 році: українська — 78 %, українська і російська — 13 %, російська — 6 %.

Раніше в Україні переважала локальна ідентичність, тобто ототожнення себе з рідним населеним пунктом (44 %), а не з країною загалом (31 %). Це цифри за 2006 рік, у 2024-му ситуація зворотна: регіональна ідентичність — 28 %, загальнодержавна — 53 %. Гордість за громадянство України відчують 91 % (у 2006 році таких було 62 %).

І нарешті міфологема російського імперіалізму про «братні народи» також суттєво втратила своїх adeptів. Тут, на жаль, нема даних за період до 2014 року, але навіть порівняння з 2017-м цілком промовисте. Твердження «українці й росіяни завжди були і залишаються братніми народами» у 2024 році підтримало лише 3 % респондентів (у 2017 році таких було 27 %). Твердження «українці й росіяни ніколи не були братніми народами» зросло з 16 % у 2017 році до 44 % у 2024-му.

Результат цієї війни поки незрозумілий. Він не буде яснішим навіть після припинення вогню і якихось підписаних угод, оскільки сама війна — екзистенційна: або українська державність та ідентичність, або російський імперіалізм. Цілком можливо, що останній може також узяти реванш, але для цього потрібна повна окупація України, тотальні репресії та геноциди, як це продемонстрував досвід ХХ століття.

Ця книжка — це спроба структурувати постімперські трансформації українського суспільства, каталізовані са-

мою ж імперією, описати їхню багат шаровість, що чимось нагадує мотрійку або життя популярного в російському фольклорі Кощея.

За казковим сюжетом, злий чарівник Кощей наділений магічною силою і майже непереможний, оскільки його життя заховане в голці, голка — у яйці, яйце — у качці, качка — у зайці, заєць — у скрині, скриня закопана під дубом, а дуб росте на далекому острові під пильним наглядом.

Як і в казці, російський імперіалізм робив з України відрізаний від світового контексту «Острів», на якому посаджено «Дуб» імперського міфу; під ним закопано «Скриню» афілійованих з Росією структур, у якій перебуває «Заєць» контрольованої місцевої культури; у ньому міститься «Качка» лояльного війська, у якій лежить «Яйце» покірного соціуму і «Голка» «апатії та страху перед імперією». Тільки той, хто подолає всі рівні, дістанеться до голки й знищить її, здатен довести, що Кощей — смертний.

У цій книжці зібрані тексти, які написано у 2022–2025 роках, під час гарячої фази війни, коли український соціум активно доводить імперському Кощеєві його минуність.

Підзаголовок книжки «Як зазнає поразки російський імперський міф в Україні» можна читати двоїсто, бо у слові «зазнає» можна поставити два наголоси: «зазнаЄ» (у цей момент) або «зазнАє» (у майбутньому). Ця невизначеність квантової суперпозиції доволі чітко характеризує становище України в середині 2025 року.

«ОСТРІВ»

За перше півріччя повномасштабного вторгнення в Україні акредитувалося^{*} понад 6 тисяч журналістів з усіх куточків світу. Звісно, більшість з них приїхала сюди, щоб висвітлювати жахіття війни, але, крім цього, багато хто відкрив для себе нашу країну, дехто почав описувати різноманітні культурні явища.

За даними ООН, станом на 2025 рік, з України виїхало 5,6 мільйона людей^{**}. Серед біженців увесь зріз суспільства — від соціально незахищених верств до топових митців і науковців. Багато з них самоорганізувалися і знайомлять іноземців з нашою культурою.

Країна, на яку несправедливо напали і яка чинить героїчний опір, привертає до себе максимальну увагу. Це найефективніший піар, щоправда, також найдорожчий, сплачений стражданнями і кров'ю.

У питаннях міжнародного іміджу й упізнаваності Україна все ще залишається островом на краю Європи, але вже цілком означеним, видимим, окремим від Росії, до якого почали зводити мости.

* <https://detector.media/infospace/article/200557/2022-06-29-ponad-6-tysyach-inozemnykh-zhurnalistiv-akredytuvalys-v-ukraini-dlya-roboty-v-zoni-boyovykh-diy/>

** <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>